

de Tweede Wereldoorlog succesvol genoemd worden. Dezelfde strategie (decentralisering en diversificatie) werkte echter tegen Unilever na de oorlog in de competitie met het Amerikaanse en veel sterker gecentraliseerde, Procter & Gamble en Colgate-Palmolive.

Door zich te richten op de plaats van Unilever *between Reich and Empire* toont Wubs hoe bedrijfsgeschiedenis, economische en politieke geschiedenis op complexe manieren inhaken in elkaar en hoe de focus op de multinational een manier kan zijn om die complexiteit zinvol te filteren en te analyseren. De grote verdienste van deze aanpak is dat het de clichés omtrent de relatie tussen de categorieën 'Staat' en 'Kapitaal' meteen overstijgt en in de historische praktijk de conflicterende én overlappende belangen van de relevante politieke en economische actoren toetst. De grote vraag na deze casusanalyse is natuurlijk hoe uniek of typisch het geval Unilever was? De verschillen die Wubs her en der enkel kan aanstippen (zie bijvoorbeeld de opmerking op de laatste bladzijde dat de oorlog wel positieve lange-termijn effecten had voor Royal Dutch/Shell) doen in elk geval uitzien naar een studie die in een comparatief kader *International business and national war interests* analyseert in de West-Europese context. De studie van Wubs zal daarbij essentieel zijn.

Jan-Frederik Abbeloos
Universiteit Gent

Thunnis van Oort. *Film en het moderne leven in Limburg. Het bioscoopwezen tussen commercie en katholieke cultuurpolitiek (1909-1929)*. Maastrandse Monografieën 70 (Hilversum: Verloren, 2008) 224 p. ISBN 978-90-8704-019-2. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit van Utrecht 2008.

Tijdens het congres Cinema in Context, dat in 2006 werd gehouden aan de Universiteit van Amsterdam, constateerde de Australische filmhistoricus Richard Maltby dat filmonderzoek tot op heden grotendeels irrelevant is gebleven in de algemenere geschiedschrijving van de twintigste eeuw. Hoewel er tegenwoordig wereldwijd nogal wat mensen actief zijn in filmwetenschap en filmgeschiedenis, dringen inderdaad weinig resultaten hiervan door tot andere disciplines. Het voert te ver op deze plaats uit te wijden over de verklaringen daarvoor, maar tegen deze achtergrond is het mooi over een filmonderzoek te kunnen berichten waarvan het bredere belang wel duidelijk is.

De titel van het proefschrift *Film en het moderne leven in Limburg* waarop Thunnis van Oort in Utrecht promoveerde geeft de ambitie van de auteur al weer. Het boek is bovendien uitgegeven in de reeks Maastrandse Monografieën, waarin alle mogelijke aspecten van de Limburgse geschiedenis worden belicht, van de landstreek in de middeleeuwen tot de grondpolitiek in de twintigste eeuw, en ook dit geeft aan dat het de bedoeling is het onderzoek in een brede context te zien.

Thunnis van Oort richt zich op de jaren 1909-1929, in grote lijnen de periode waarin de cinema zich een vaste plaats veroverde in het Limburgse maatschappelijke leven en uitgroeide tot een niet meer weg te denken fenomeen. Dit alles ging gepaard met de nodige schermutselingen. Lokale politici en priesters bogen zich over 'het bioscoopgevaar', wat net zoets was als 'het dansvraagstuk', maar dan veel groter en bedreigender. Inzet was wat tegenwoordig de 'hearts and minds' van de Limburgse bevolking zou heten.

In de toen nog vrijwel volledig katholieke provincie doken aan het begin van de twintigste eeuw zakenlieden op die zich meester maakten van het nieuwe medium film en zomaar zonder God of gebod filmpjes aan het volk begonnen te vertonen. Ze hadden er een overweldigend succes mee. Op basis van gedegen bronnenonderzoek laat Van Oort zien hoe het krachtenveld tussen onafhankelijke bioscopeigenaren en wereldse en religieuze autoriteiten zich ontwikkelde. De stuwkracht van de commercie stond tegenover een streven naar disciplineren en regulering door de burgerlijke elites, schrijft Van Oort, of ook: men wilde de massacultuur onder controle brengen. Er kwamen eigen katholieke bioscopen en filmzalen met een programmering waarin niet teveel werd toegegeven aan het verlangen van de toeschouwers naar erotisch, geweld en sensatie. Maar het publiek liet zich niet dirigeren en bleef naar de onafhankelijke cinema's gaan. Rond 1923 moest de nederlaag onder ogen worden gezien en werd een nieuwe weg ingeslagen: de houding tegenover de cinema werd afwijzender en de vertoningen in openbare bioscopen werden via gemeentelijke en regionale overheden in Limburg en Brabant onderworpen aan katholieke filmkeuring. Hoe ver die controle ging was afhankelijk van de plaatselijke omstandigheden, maar tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw bleef er in het katholieke zuiden een spanningsveld bestaan tussen wat de bioscopeigenaren wilden vertonen en wat de kerk wilde toelaten. De kerk raakte steeds meer in het defensief en Van Oorts onderzoek kan dan ook worden beschouwd als een bevestiging van een eerdere stelling van filmhistoricus Karel Dibbets, die de cinema heeft omschreven als een neutrale openbare ruimte in een verzuild Nederland.

Welke rol de film speelde in de modernisering van Limburg wordt in Van Oorts boek ook inhoudelijk mooi aanschouwelijk gemaakt: in de bioscopen kregen de toeschouwers via films uit en over tal van landen een voorheen ongekend uitzicht op de rest van de wereld. Zo speelden zij al vroeg een prominente rol in de Limburgse mentaliteitsverandering die zou uitlopen op vergaande deconfessionalisering.

Hans Schoots
Amsterdam

Patrick van Schie en Gerrits Voerman (eds.), *Zestig jaar vvd* (Amsterdam: Boom, 2008) 211 p. ISBN 978-90-8506-544-9.

De liberalen kunnen zich niet verheugen op een overmatige beroepsmatige aandacht van historici. Volgens sommigen komt dit omdat er over de liberalen geen glorieus verhaal te vertellen is van machtsopbouw zoals over andere grote partijen, maar alleen het relaas van het gestaag afkalven van politieke macht sinds de negentiende eeuw. In dit licht is het verheugend dat de Telderstichting (het wetenschappelijke bureau van de vvd) en het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) in het kader van het zestigjarige bestaan van de vvd een boek over de partijgeschiedenis hebben uitgebracht. Het boek bevat een zestal bijdragen, dat op verschillende thema's ingaat.

In tegenstelling tot bovenstaande is de partijgeschiedenis geen treurzang, maar valt over de vvd juist opvallend veel goed nieuws te melden. De bestuurskundige Uri Rosenthal (U1) laat in zijn bijdrage zien dat de vvd tot 1998 – zij het met ups en down – een flinke electorale groei heeft doorgemaakt. In 1948 werd begonnen met